

Дмитро Усов,
начальник відділу
Служби безпеки України

УДК 343.353.12

Захист державної таємниці за кримінальним законодавством інших країн на пострадянському просторі

Враховуючи те, що охорона державної таємниці є важливою та невід'ємною частиною існування кожної держави світу, для аналізу та подальшого розвитку вітчизняного кримінального законодавства в цій сфері необхідно та корисно використовувати закордонний досвід протидії цьому явищу. Використання цього досвіду є значним кроком уперед в інтегруванні української держави до світової спільноти.

Метою статті є встановлення підходу до розголошення державної таємниці у кримінально-правових системах країн пострадянського простору та з'ясування позитивного досвіду для можливого подальшого застосування у процесі вдосконалення чинного кримінального законодавства України.

Питання захисту державної таємниці в будь-якій країні розглядається

в контексті захисту інформаційної безпеки, а також національних інтересів в інформаційній сфері, що визначаються сукупністю збалансованих інтересів особистості, суспільства і держави. Інформація як спосіб існування суспільства і можливість доступу до суспільно значущої її частини забезпечує можливість реальної участі громадян в управлінні справами держави і контролі над діяльністю органів влади та громадських організацій. З одного боку, інформація – об'єкт відносин людей, а з іншого – ресурс управління та прийняття рішень. Тому держави в межах реальної загрози своїй безпеці і розглядають потенційно можливе розголошення інформації, що має обмежений доступ для користування.

Кримінальне законодавство на пострадянському просторі певною мірою успадкувало традиції та принципи

побудови радянського та російського законодавства. Це, своєю чергою, стало однією з основних причин обрання нами напряму дослідження. Річ полягає в тім, що чинне кримінальне законодавство України також є таким спадкоємцем. З огляду на викладене вище нам було цікаво проаналізувати чинні кримінальні закони цих країн і досягти поставленої перед собою мети цього дослідження.

Розпочинаючи аналізувати погляди кримінально-правових систем країн пострадянського простору на проблему захисту державної таємниці, на наш погляд, необхідно враховувати те, що країни, які утворилися після розпаду Радянського Союзу, пішли різними шляхами розвитку. Так одні з них (наприклад, Литва, Латвія та Естонія) отримали повноправне членство в Європейському Союзі, другі входять до складу і є учасниками Співдружності Незалежних Держав (наприклад, Росія, Україна, Білорусія тощо), а треті існують поза межами будь-яких союзів або державних утворень (наприклад, Грузія). Цей статус певною мірою впливає на той підхід у питанні охорони державної таємниці, що існує в цих країнах.

На цей час у країнах пострадянського простору склався відносно єдиний погляд на питання державної таємниці. По-перше, всі правові системи цих країн закріплюють існування державної таємниці в суспільстві як право суверенної держави. При цьому в більшості цих країн поняття державної таємниці безпосередньо пов'язане з інтересами і функціями держави і в основному береться під охорону кримінальним законодавством. В основі захисту державної таємниці лежить публічне право, що базується на чіткій фіксації відомостей, розголошення яких може призвести до спричинення збитку законним інтересам держави та її безпеки.

По-друге, коли визначають інститут державної таємниці національним

правовим інститутом, виникає потреба встановлення ступенів і грифів секретності в міжнародній уніфікації в різних сферах, зокрема військовій, що, своєю чергою, визначає необхідність єдиного підходу до розуміння ступенів цінності інформації, що захищається державою. Тому було створено модельний Закон «Про державні секрети», прийнятий постановою Міжпарламентської асамблеї держав – учасниць Співдружності незалежних держав від 16 червня 2003 р. № 21-10 [1]. Цей закон визначає правові засади та єдину систему захисту державних секретів в інтересах гарантування національної безпеки, регулює соціальні відносини, що виникають із віднесенням відомостей до державних секретів, їх засекречуванням, розпорядженням ними, захистом і розсекреченням.

Незважаючи на те, що в цих країнах існує загальне розуміння проблеми захисту державної таємниці, на думку В. М. Редкоуса, до теперішнього часу не вироблено єдиного підходу до визначення державної таємниці, її змісту, а також переліку повноважень органів національної безпеки у сфері її захисту, ефективність діяльності яких визначається чіткістю законодавчого закріплення їхніх завдань, функцій і повноважень [2].

На базі модельного закону деякі країни прийняли власні національні законодавчі акти, що визначають поняття державної таємниці і порядок її зберігання.

У всіх законодавчих системах країн відзначається той факт, що порушення законів про державну таємницю є правопорушенням, яке тягне кримінальну, адміністративну, цивільну або дисциплінарну відповідальність. При цьому в законодавстві, що передбачає таку відповідальність, нерідко визначається або чітко встановлюється те коло осіб, яке несе відповідальність за ті чи ті посягання на державну таємницю. Враховуючи той

факт, що в межах нашого дослідження ми здійснюємо аналіз проблеми розголошення державної таємниці за кримінальним законодавством, зупинімося на окремих аспектах кримінальних законів країн пострадянського простору, які визначають заторкнуту нами проблему. Всі незалежні країни, що утворилися після розпаду Радянського Союзу, у своїх криміналь-

них кодексах мають норми, що передбачають відповідальність за розголошення державної таємниці. Узагальнену інформацію наявності таких кримінально-правових норм зосереджено нами в наведеній нижче таблиці.

Наприклад, кримінальні кодекси Республіки Білорусь (ст. 373) [3], Республіки Молдова (ст. 344) [4], Азербайджанської Республіки (ст. 284) [5],

Перелік кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за розголошення державної таємниці в країнах пострадянського простору

№ з/п	Країна	Норма кримінального закону
1	Республіка Білорусь	Глава 33. Злочини проти порядку управління, ст. 373. Умисне розголошення державної таємниці
2	Російська Федерація	Глава 29. Злочини проти основ конституційного ладу та безпеки держави, ст. 283. Розголошення державної таємниці
3	Республіка Молдова	Глава XVII. Злочини проти публічної влади та безпеки держави, ст. 344. Розголошення державної таємниці
4	Естонська Республіка	Глава друга. Злочини проти держави, ст. 73. Розголошення державної таємниці
5	Литовська Республіка	XVI Розділ. Злочини проти незалежності держави, цілісності території та конституційного ладу, ст. 125. Розголошення державної таємниці
6	Латвійська Республіка	Глава X. Злочини проти держави, ст. 94. Умисне розголошення державної таємниці
7	Грузія	Розділ одинадцятий. Злочини проти держави, Глава XXXVII. Злочини проти основ конституційного ладу та безпеки Грузії, ст. 320. Розголошення державної таємниці
8	Азербайджанська Республіка	Розділ 3. Злочини проти державної влади, Розділ тридцять перший. Злочин проти основ конституційного ладу та безпеки держави, ст. 284. Розголошення державної таємниці
9	Республіка Вірменія	Розділ 11. Злочини проти державної влади, Глава 28. Злочини проти основ конституційного ладу і безпеки держави, ст. 306. Розголошення державної таємниці
10	Республіка Казахстан	Глава 5. Злочини проти основ конституційного ладу та безпеки держави, ст. 172. Незаконне отримання, розголошення державних секретів
11	Узбекистан	Глава IX. Злочини проти республіки Узбекистан, ст. 162. Розголошення державних секретів

Продовження табл.

№ з/п	Країна	Норма кримінального закону
12	Республіка Таджикистан	Розділ XIII. Злочини проти державної влади, Глава 29. Злочини проти основ конституційного ладу та безпеки держави, ст. 311. Розголошення державної таємниці
13	Киргизька Республіка	Розділ X. Злочини проти державної влади, Глава 29. Злочини проти основ конституційного ладу та безпеки держави, ст. 300. Розголошення державної таємниці
14	Туркменистан	Розділ IX. Злочини проти держави, Глава 22. Злочини проти держави, ст. 179. Розголошення державної таємниці

Республіки Казахстан (ст. 172) [6], Республіки Узбекистана (ст. 162) [7], Республіки Таджикистан (ст. 311) [8], Російської Федерації (ст. 283) [9], Республіки Вірменія (ст. 306) [10], Киргизької Республіки (ст. 300) [11], Туркменистану (ст. 179) [12] конкретно вказують на те, що відповідальність за розголошення державної таємниці лежить на особі, якій ці відомості були довірені або стали відомі по службі або роботі. Іншими словами, мова йде про наявність у цих складах злочинів спеціального суб'єкта, ознаки якого безпосередньо прописані в диспозиції тієї чи тієї норми. До речі, такий підхід щодо встановлення особи, яка нестиме кримінальну відповідальність за розголошення державної таємниці, дістався як спадщина всім цим кримінальним законодавствам від кримінального законодавства Радянського Союзу. При цьому законодавець зберіг цей підхід і в чинному кримінальному законі України.

Не так одностайно розглядають проблему розголошення державної таємниці кримінальні закони країн, що також входили до складу Радянського Союзу, але на сучасному етапі є членами Європейського Союзу, а саме – Естонська Республіка, Литовська Республіка та Латвійська Республіка. Так, якщо дві останні зберегли традиційний підхід до передбачення кримі-

нальної відповідальності за розголошення державної таємниці, що існував у радянському кримінальному законодавстві (кримінальний кодекс Литовської Республіки – ст. 125 [13], кримінальний кодекс Латвійської Республіки – ст. 94 [14]), то кримінальний закон Естонської Республіки передбачає зовсім інші ознаки складу злочину розголошення державної таємниці. По-перше, мова в ньому йдеться про відомості, що піддаються розголошенню, різних ступенів секретності (в ч. 1 ст. 73 – «Конфіденційно», в ч. 2 ст. 73 – «Таємно» та в ч. 3 ст. 73 – «Цілком таємно»). По-друге, ця кримінально-правова норма не передбачає у своїй структурі наявності будь-яких спеціальних ознак суб'єкта злочину, тобто мова йде про вчинення суспільно небезпечного діяння загальним суб'єктом – будь-ким. По-третє, суспільно небезпечне діяння передбачено не тільки у формі розголошення певних відомостей, а й передбачається у формі видання незаконного дозволу на доступ до відомостей, що становлять державну таємницю [15].

Дещо по-іншому розглядає проблему розголошення державної таємниці Кримінальний кодекс Грузії. На відміну від переважної більшості кримінальних законів, що були нами розглянуті, розголошення державної таємниці відповідно до положень ст. 320 КК

Грузії здійснюється особою, якій ця таємниця була відома або довірена на підставі свого службового становища [16]. Тобто, не просто довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, як це передбачено ст. 328 КК України, а як ми вже наголошували раніше – державна таємниця відома цій особі. Це певною мірою відрізняється одне від одного. Якщо, у випадку з кримінальним законодавством України, закон наголошує на певній ситуації, внаслідок якої особа володіє державною таємницею – довірена або стала відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків, то грузинського законодавця не цікавить джерело отримання особою відомостей, що утворюють державну таємницю. Вони наголошують на тому, що особі відома ця інформація. При цьому як вона стала їй відомою, ніхто не наголошує. Іншими словами, особа може будь-яким способом отримати таку інформацію (почути з розмови інших осіб, довідатись із друкованих або електронних джерел тощо) і усвідомлюючи, що вона, тобто інформація, є державною таємницею, розгосити її. Це, з позиції кримінального законодавства Грузії, є розголошенням державної таємниці. На наш погляд, формулювання таким чином кримінально-правової норми є певною мірою некоректним. Річ полягає в тім, що узагальненість ситуації, на відміну від інших кримінально-правових норм розглянутих нами раніше кримінальних кодексів, може призводити до ускладнень правозастосуван-

ня, а саме – як на практиці встановити факт усвідомлення особою віднесення відомостей до державної таємниці, якщо вона не зобов'язана знати, яка інформація, відповідно до чинного законодавства, має статус таємної. Інша річ, коли грузинський законодавець передбачає альтернативну ситуацію володіння особою державною таємницею – вона довірена особі на підставі її службового становища. У цій ситуації, на нашу думку, логіки притягнення особи до кримінальної відповідальності, а також побудови кримінально-правової норми не порушено.

Проаналізувавши кримінально-правові норми про кримінальну відповідальність за розголошення державної таємниці різних країн пострадянського простору, ми маємо можливість наголосити на тому, що окремі їхні положення можуть бути використані для подальшого вдосконалення чинного кримінального законодавства України.

По-перше, ми вважаємо, що доцільно врахувати положення Кримінального кодексу Естонської Республіки щодо передбачуваності різних видів і розмірів покарання за розголошення державної таємниці різних ступенів таємності. По-друге, окремі кримінальні кодекси країн пострадянського простору передбачають кримінальну відповідальність за розголошення державної таємниці з необережності. Вважаємо, що цей момент також буде корисно проаналізувати для подальшого вдосконалення чинного кримінального законодавства України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Модельный закон «О государственных секретах»* (принят в г. Санкт-Петербурге 16.06.2003 постановлением 21-10 на 21-ом пленарном заседании межпарламентской ассамблеи государств-участников СНГ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon.law7.ru/base96/part4/d96ru4896.htm>
2. *Редкоус В. М.* К вопросу о понятии государственной тайны по законодательству государств-участников СНГ / В.М. Редкоус // *Право и государство: теория и практика.* – 2007. – № 11 (35). – С. 95–99.

3. *Уголовный* кодекс Республики Беларусь : закон Республики Беларусь от 09.07.1999 г. № 275-З [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tamby.info/kodeks/yk.htm>

4. *Уголовный* кодекс Республики Молдова : кодекс Республики Молдова от 18.04.2002 г. № 985 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lex.justice.md/ru/331268/>

5. *Уголовный* кодекс Азербайджанской Республики : закон Азербайджанской Республики от 31.01.2005 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14108/>

6. *Уголовный* кодекс Республики Казахстан : закон Республики Казахстан от 16.07.1997 г. № 168-1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.zakon.kz/static/ugolovnyy_kodeks.html

7. *Уголовный* кодекс Республики Узбекистан : закон Республики Узбекистан от 22.09.1994 г. № 2012-ХП [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://fmc.uz/legisl.php?id=k_ug

8. *Уголовный* кодекс Республики Таджикистан : закон Республики Таджикистан от 21.05.1998 г. № 574 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=237375

9. *Уголовный* кодекс Российской Федерации : закон Российской Федерации от 13.06.1996 г. № 63-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://duma.consultant.ru/page.aspx?1156455>

10. *Уголовный* кодекс Республики Армения : закон Республики Армения от 18.04.2003 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>

11. *Уголовный* кодекс Кыргызской Республики : закон Кыргызской Республики от 01.10.1997 г. № 68 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://prokurof.kg/i/mages/docs/criminal-code.pdf>

12. *Уголовный* кодекс Туркменистана : закон Туркменистана «Об утверждении и введении в действие Уголовного кодекса Туркменистана» от 12 июня 1997 г. № 222-1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14380/preview>

13. *Уголовный* кодекс Литовской Республики : закон Литовской Республики от 26.09.2000 г. № VIII-1968 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243877&subID=100107735,100107738,100107754,100107811#text>

14. *Уголовный* кодекс Латвийской Республики : закон Латвийской Республики от 08.07.1998 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243424&subID=100106935,100106943,100106957,100107037#text>

15. *Уголовный* кодекс Эстонской Республики : закон Эстонской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hot.ee/estonianlegislation/0202.htm>

16. *Уголовный* кодекс Грузии : закон Грузии от 22.07.1999 г. № 2287-вс [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241370>

Усов Д. С. Захист державної таємниці за кримінальним законодавством інших країн на пострадянському просторі

Статтю присвячено дослідженню кримінально-правової охорони розголошення державної таємниці в країнах пострадянського простору. Автор наголошує на можливості застосування позитивного закордонного досвіду в цій сфері під час подальшого вдосконалення чинного кримінального законодавства України.

Ключові слова: державна таємниця, розголошення державної таємниці, кримінальна відповідальність, кримінально-правова норма.

Усов Д. С. Защита государственной тайны по уголовному законодательству зарубежных стран на постсоветском пространстве

Статья посвящена исследованию уголовно-правовой охраны разглашения государственной тайны в странах постсоветского пространства. Автор отмечает возможность применения положительного зарубежного опыта в этой сфере в ходе дальнейшего совершенствования действующего уголовного законодательства Украины.

Ключевые слова: государственная тайна, разглашение государственной тайны, уголовная ответственность, уголовно-правовая норма.

Usov D. The security of state secret by criminal law of foreign countries on territory of former Soviet Union

The purpose of this paper is to determine the approach to the disclosure of state secret in criminal law systems of the former Soviet Union countries. Author purpose's to establish some positive aspects for possible further use in the process of improving the currently in force criminal law of Ukraine.

Key words: state secret, the disclosure of state secret, criminal liability, rule of criminal law.